

ŠKRIEPKY OKOLO ABECEDY*

Keď som v článku *Úvahy o dogmatizme* v 2. čísle časopisu *Filozofia* (Otázky marx. filozofie) reagoval na invektívy s. E. Városovej uvedené v 4. čísle časopisu *Otázky marxistickej filozofie* z roku 1965 na moju adresu — vyšli medzitým aj v redakciu slúbenej knihy *Prehľad dejín slovenskej filozofie*, Bratislava 1965 — išlo mi o ujasnenie pojmov a niektorých problémov. Nemám nič proti tomu, ak to s. Városová vo svojej odpovedi v tom istom čísle nazvala „účtovaním“, i keď nemám prečo účtovať a najmä nie z príčin, ktoré si autorka z neznalosti vecí vymyslela. No ak sa dnes znovu vraciam k myšlienkam s. Városovej, i keď som s tým nepočítal, robím tak nerád a aby som bol úprimný — s určitým smútkom. Príčinou toho sú tieto skutočnosti:

Po prvé, s. Városová vo svojej „Odpovedi“ tvrdí: „s. Topoľský píše, že vedec sa môže dívať na predmet svojej vedy iba dvojakým spôsobom: alebo ho chápe ako objektívnu skutočnosť, alebo ako čistý obsah vedomia. U profesora filozofie je takéto konštatovanie prinajmenej prekvapujúce. Z dejín filozofie poznáme o tomto probléme celý vejár koncepcií, ktorých podstatné zvláštnosti možno postihnúť delením prinajmenej do štyroch typov. Sú to objektívny idealizmus, subjektívny idealizmus, mechanistický materializmus a dialektický materializmus“ (210). A v ďalšom dôvodí, že Leninov boj proti mechanistickému materializmu a na obranu „idealistického dialektika“ to tiež potvrdil. Lenže všimnime si, o čo v týchto vetách ide. Keď hovoríme o subjektívnom a objektívnom materializme, týka sa to problémov v prvom rade ontologických. A zatiaľ čo idealizmy vyhlasujú, že objekt je obsahom vedomia (nie je podstatný rozdiel, či ide o vedomie ľudské, ako tvrdí subjektívny idealizmus, alebo božie, absolútne, ako vravia objektívni idealisti; v oboch prípadoch zákony musia byť čo do povahy tie isté, t. j. musia mať povahu voluntaristickú, a nie objektívnu!), opakujem, teda zatiaľ čo idealizmy sú

* Uverejnením odpovede prof. Michala Topoľského na repliku dr. Eleny Városovej k jeho predošlej polemickú úvahe o metodologických problémoch dejín filozofie (*Filozofia*, 1966, č. 2) končíme túto výmenu názorov. Redakcia lutuje, že na podnetnú stať Eleny Városovej „Nad metódou dejín filozofie“ (*Otázky marxistickej filozofie*, 1965, č. 5), v ktorej sa synteticky rezumovali výsledky metodologických diskusií z predošlých rokov, nenadväzovala diskusia, ktorá by bola viedla k ďalšiemu prehĺbeniu problematiky na tej úrovni, ktorá už bola dosiahnutá, ale že sa prejavili určité tendencie vracat túto problematiku do dávno prekonaných polôh. Redakcia sa domnieva, že tvorivo rozvíjať marxistickú metodológiu dejín filozofie je možné len na báze dosiahnutých výsledkov konkrétneho historicko-filozofického výskumu. Akékoľvek špekulácie odtrhnúť od tejto konkrétnej analýzy, môžu byť dnes len anachronizmom. Redakcia dúfa, že v budúcnosti bude môcť priniesť dobre fundované a priebojné príspevky k tejto problematike.

V závere svojho príspevku prof. Topoľský vytýka redakcii, že „si zvyká odpovedať pohotove, t. j. v tom istom čísle na kritické hlasy, ak sa tieto týkajú niektorých z jej členov“. Skutočne, dvakrát sa tak stalo a prof. Topoľský má azda pravdu, že to môže vyvolávať dojem autoratívnejosti. V oboch prípadoch si však redakcia nepočínala tak preto, že by chcela diskriminovať autorov, ale výlučne z praktických dôvodov: aby — so zreteľom na periodicitu časopisu — urýchlila pohyb diskusie. Túto motiváciu potvrdzuje aj ten fakt, že napr. text repliky E. Városovej sme ešte pred jej zaradením k časopisu dali k dispozícii prof. Topoľskému. Domnievame sa preto, že obvinenie z nedostatočnej korektnosti redakcie alebo dokonca z návratu k metódam, typickým pre obdobie kultu osobností, nie je vonkoncom odôvodnené.

Redakcia

takto ľudsky či „božsky“ subjektívne, keď je reč o materializmoch, otázka charakteru objektu, a tým aj zákona je mimo diskusie. Ten je vo vzťahu ku každému vedomiu objektívny, a teda je materiálny. Po tejto stránke tieto štyri — izmy preto netvorí štyri rôzne orientácie, ale len dve. Môžete ich ďalej členiť a miešať ako chcete (a s. Városová má naozaj pravdu, keď v tejto súvislosti hovorí o „vejári koncepcií“), hlavné je tu, že je to členenie a miešanie vždy na báze vedomia (keď je reč o idealizmoch) alebo objektu, hmoty (keď myslíme na materializmy) a že sa ním teda neprekračuje nikdy nikde priestor, ktorá ich principiálne delí.

Iná situácia je, keď je reč o metóde. V tejto súvislosti sa medzi idealizmami ocitne naozaj aj mechanistický materializmus a vzniknú zasa len dve skupiny orientácií. Na jednej strane to budú idealizmy spolu s mechanistickým materializmom a na druhej to bude dialektický materializmus. A táto situácia vznikne preto, lebo i keď sa mechanistický materializmus a idealizmy, pokiaľ ide o ontologický aspekt, ako sme ukázali, vylučujú, pokiaľ ide o pochopenie spôsobu existencie objektu, teda metód, sú zajedno. Chápu ho staticky ako čosi dané, večné, nemeniteľné, zatiaľ čo dialektický materializmus postupuje opačne. Je totiž dôsledne monistický, a preto že je súčasne realistický, vidí v jednote aj rozpor, protirečenia.

S. Városovú trápi však iný problém. Vie, že V. I. Lenin naozaj hovorí o hlúpom materializme a o múdrom idealizme a prednosť dával tomuto druhému. Nuž z toho jej vychodí, že rozlišovanie medzi idealizmami a materializmami neslobodno zjednodušovať. A v tom má aj pravdu. Lenže z uvedeného je súčasne zrejmé aj to, že V. I. Leninovi v prípade, keď dával prednosť múdreému idealizmu, išlo už o inú záležitosť. Zdôrazňoval tým totiž význam metódy, a nie princípu. Napísal: „Dialektika ako živé, mnohostranné (pričom sa počet stránok ustavične zvyšuje) poznanie s nekonečným počtom odtienkov pri každom pristupovaní, približovaní sa ku skutočnosti (s filozofickým systémom, ktorý z každého odtienka vyrastá v celok), toto je ten nekonečne bohatý obsah v porovnaní s „metafyzickým“ materializmom, ktorého základnou chybou je to, že nevie aplikovať dialektiku na Bildertheorie, na proces a vývin poznania.“ (*Spisy* 38, 387.) No preto na druhej strane upozorňoval aj na potrebu čítať Hegla materialisticky. Avšak práve to s. Városovej uniklo. Nevšimla si totiž, že hoci je Hegel idealista, nie je idealista dôsledný. Tým, že sa postavil striktno na monistické stanovisko, po druhé tým, že každú jednotlivinu skúmal vo vzťahu k základnému princípu, opakujem, tým tento princípu tak zdôraznil, že dostal charakter absolútnej objektivity, t. j. základu všetkého. Čiže v jeho poňatí podstaty princípu vyniklo práve to, čo V. I. Lenin nazval najvlastnejšou a jedinou charakteristikou hmoty ako princípu všetkého a čo si zachovalo trvalú hodnotu aj vtedy, keď Hegel princípu sám predsa len poznačil aj špecifickým znakom, ktorý nazval absolútnym duchom, a v analýze ktorého potom aj išiel k zlým úvahám a záverom. (Porovnaj napr. G. W. F. Hegel, *Logika*, Bratislava 1961, 44 n.) Tu je potom aj príčina, ktorá viedla napr. J. P. Sartra k tomu, že v liste R. Garaudyemu hovorí o Heglovej „neznesiteľnej systemizácii vedenia“, teda o niečom, čo si svojou objektívnou logikou podrobuje ľudské individuálne vedomie atď. (R. Garaudy, *Perspektivy človeka*, Praha 1964, 118). V závere potom neprekvapuje, ak si s. Városová poplietla aj tábory, aj rozlišovacie znamienka medzi nimi. Ak jej z toho súčasne vyšlo, že teda i čo sa týka pokrokovosti a reakčnosti, medzi idealizmom a materializmom niet v princípe rozdielu a oba môžu mať v určitých podmienkach oba znaky, tak je to už logicky nevyhnutný postup. Detaily v jednom i druhom prípade si u nej vymenili miesto a stali sa podstatami, i keď s opačnými znamienkami.

Lenže možno takto postupovať, ak nechceme ľudí poplieť? Prirodzene, že nemožno. Preto tiež s. Városovej odporúčam viac skromnosti a zvážiť si myšlienky, ktorými

chce argumentovať. I keď nie je ani prvá ani posledná medzi tými, ktorí stratili rozlišovacie znamienka medzi idealizmami a materializmami, pokiaľ ide o ich spoločenskú funkciu, jednako len platí to, čo posledne v obrane pokrokovosti Š. Petöfyho napísal aj I. Hrušovský, že totiž „o charaktere diela rozhoduje tendencia celého diela“ (I. Hrušovský, *Problémy*, Bratislava 1965, 138).

Po druhé s. Városová píše aj takto: „Existuje celá stupnica materializmov no — a toto je iste mrzuté — je i celá stupnica koncepcií, ktoré majú v sebe i jedny, i druhé prvky, tvoriace ich zložitú vzájomnosť a kladúce aj vysoké nároky na ich adekvátne hodnotenie. S. Topolskému však i dnes úplne postačujú dva priečinky: reakčný — idealistický a pokrokový — materialistický. V tom, ako sám dokazuje, sa nezmenil a túto svoju nedotknutosť stotožňuje s vôľou uchovať svoju vlastnú tvár“ (210). A tu zas mieša veci, ktoré k sebe nepatria, alebo ktoré sa týkajú rôznych stránok skutočnosti či vzťahov medzi nimi. Už som upozornil, ako je to, keď je reč o idealizmoch a materializmoch v princípe. No keď je reč o idealizmoch a materializmoch vo vzťahu k pokrokovosti, zdá sa, treba upozorniť ešte na jednu okolnosť. Po prvé, treba uviesť, že tu naozaj ide už o tretiu dimenziu problémov. Lebo je pravda, že sú obdobia, keď to, čo bolo pokrokové v určitých súvislostiach, v iných nemusí mať ten istý charakter. Napokon upozorňuje na to už V. I. Lenin, ako uvádza i s. Városová svojou kritikou mechanistického materializmu. Načo tu potom chcieť objavovať svety? Lenže čo si v poňatí s. Városovej jednako len žiada urobiť poznámku, je skutočnosť, že jej aj táto stránka veci unikla. Keď si prv poplietla — ako sme uviedli — tábory, potom už nemôže prekvapiť, ak si pomotala aj obsah pojmu „pokrokovosť, progres“. Taká je už nemilosrdnosť logiky faktov. A toto je potom aj druhá príčina, prečo reagujem na „Odpoveď“ s. Városovej. Nejde totiž ani o mňa, ani o ňu. Ide o upozornenie, že ak chceme mať jasno v perspektívach, ak sa chceme kritikou vyzbrojiť a nedeorientovať, potom si naozaj musíme ujasniť základné východiská. Lebo nič sa nedá robiť, ak ste raz prijali tézu, že čo ste nestratili, to máte, potom vás už nikto nezachráni pred záverom, že máte rohy.

Napokon ešte dve malé poznámky. S. Városová v predošlom citáte spomína, že sa držím právd, lebo nechcem stratiť tvár, ako som to vo svojom príspevku uviedol. Ďalej potom upozorňuje, že by to bol osobitný problém, o ktorom však nechce písať, lebo je to nie otázka odborne filozofická a zaviedla by nás príliš ďaleko. Preto však, že táto otázka je dnes jednako len príliš vážna, chcel by som sa jej ešte raz dotknúť. O čo mi totiž v tejto súvislosti išlo a ide? Zo všetkého, čo som vo svojej úvahe uviedol, je zrejmé, že mne ide o pravdy ako správne odrazy skutočnosti. A keď mi raz vyšlo, že 2×2 je naozaj 4, potom by som sa skutočne hanbil sám seba, keby som tento svoj názor zmenil len preto, že sa predtým o tom uzniesol napr. aj ÚV KSC či nejaký stranícky orgán vôbec a že s. Városová dokazuje opak a že mi teda hrozí nebezpečenstvo — obvinenia z dogmatizmu! Rozhodujúce predsa v tejto súvislosti, ako v prípade pravdivosti vôbec, je nie to, čo si kto myslí, na čom sa kto uzniesol, hoci tieto skutočnosti treba brať na vedomie. Ba ani to nie je vážne, s kým súhlasíte. Ak ste sa opretím o všetky tieto opory dostali do konfliktu so skutočnosťou, nikto vás nezachráni pred zlými závermi. Základom pravdy je predsa objekt a správna výpoveď o ňom!

Napokon nepovažujem za správne, že redakcia časopisu *Filozofia* si zvyká odpovedať „pohotove“, t. j. v tom istom čísle na kritické hlasy, ak sa tieto týkajú niektorého z jej členov. Pôsobí to dojmom, akoby len jej stanovisko malo byť správne a aby sa veci nepoplietli, musí ho teda rýchle vysloviť. Po druhé, práve preto táto skutočnosť súčasne pôsobí dojmom autoritatívnosti, typickým pre obdobie, na ktoré neradi spomíname a od metód ktorého si naozaj treba odvyknúť.

Michal Topolský